

Щодо оцінювання достатності людських ресурсів України для забезпечення необхідного рівня оборонного потенціалу та воєнно-економічної безпеки держави

Олег Семененко ^{1 А}; Руслан Бутенко ^{2 А}; Марина Абрамова ^{3 А};
Вікторія Коверга ^{4 А}; Іван Мотрунич ^{5 В}; Герман Чугуй ^{6 С}

^А Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України, м. Київ, Україна

^В Генеральний штаб Збройних Сил України, м. Київ, Україна

^С Кафедра військової підготовки Національного авіаційного університету, м. Київ, Україна

Received: December 5, 2021 | **Revised:** December 15, 2021 | **Accepted:** December 30, 2021

DOI: 10.33445/sds.2021.11.6.17

Анотація

Визначення та оцінювання зв'язків між розвитком економіки та обороноздатністю держави є важливим кроком до обґрунтування можливостей відтворення та раціонального використання національних ресурсів. Одним із головних елементів забезпечення необхідного рівня оборонного потенціалу та воєнно-економічної безпеки держави є компетентне керування якісними та кількісними характеристиками людських ресурсів. Визначення та контролінг співвідношення їх складових елементів є запорукою як підвищення національної безпеки так і рушієм економічного прогресу. Тому, авторами у статті був зроблений акцент саме на оцінюванні рівнів можливостей держави щодо забезпечення людськими ресурсами, що надало змогу визначити межі «достатнього рівня» їх можливостей щодо відновлення або підтримки необхідного рівня оборонного потенціалу держави та рівня її воєнно-економічної безпеки.

Ключові слова: людські ресурси, оборонний потенціал, Збройні Сили, обороноздатність, можливості.

Постановка проблеми

Основною ціллю існування держави, як складної структури – є захист власного населення, примноження та збереження національних ресурсів. Саме завдяки наявності та відповідним рівням кваліфікації людських ресурсів можливий як економічний прогрес так і підвищення оборонного

потенціалу. Тому, недосконалість демографічного контролінгу, а також перехід до “режиму соціальної економії”, з боку держави, призводить до відтоку кадрів та зменшення людських ресурсів, що може негативно позначитися на обороноздатності країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Комбінація зв'язків між розвитком економіки та обороноздатністю держави піднімалася на розгляд багатьма зарубіжними та вітчизняними дослідниками, але поки що за часів незалежності України, у

широкому доступі, не було висвітлено фундаментальних досліджень з цієї проблематики. Недосконалість функціонування економічних процесів, результатом котрих є несвоечасний розвиток

¹ д.військ.н., професор, начальник відділу, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0001-6477-3414

² e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0002-0167-7828

³ к.економ.н., старший науковий співробітник, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0001-7644-9988

⁴ ад'юнкт, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0002-9776-5522

⁵ e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0002-5236-0556

⁶ к. військ.н., доцент, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0002-3976-2235

структурних складових економіки – зменшує можливості держави щодо досягнення необхідного рівня оборонного потенціалу у довгостроковій перспективі [1–15].

Значний рівень інтеграції воєнних процесів (наприклад, виготовлення продукції оборонного призначення) у структуру народного господарства держави спонукає до підвищення якісних та кількісних показників людського потенціалу, які безпосередньо мають вплив на оборону та безпеку держави [6, 7] тощо.

На думку деяких експертів [8–10], кожний

Постановка завдання

Питання щодо підтримання та поліпшення стану оборонного потенціалу держави, а також рівня її воєнно-економічної безпеки особливо за умов безпосереднього застосування ЗС України на сході України, вимагають сьогодні особливої уваги з боку керівництва держави та під час проведення відповідних досліджень за визначеним напрямом. Тому результати оцінювання

Виклад основного матеріалу

Людські ресурси є однією із головних складових оборонного потенціалу країни та стану рівня воєнно-економічної безпеки держави. Водночас оборонний потенціал є основним об'єктом, на який спрямовуються відкриті бойові дії, тероризм тощо. Під людськими ресурсами країни слід розуміти не лише усе наявне населення країни, яке складається з осіб різного віку, роду занять, освіти, рівня здоров'я, матеріального добробуту тощо, а й сукупність їх економічних та суспільних здібностей, зокрема фізичного здоров'я, підприємницького хисту, спроможностей виконувати інтелектуальні й творчі завдання в процесі реалізації виробничих функцій. Незважаючи на те, що у літературних наукових джерелах найчастіше застосовується термін "людські резерви військової економіки", розглядати його відокремлено від сучасних наукових концепцій неприпустимо. Крім того, ця категорія розглядається, зазвичай, лише як

елемент національної економіки повинен містити стратегічні плани з навчання та можливостей використання високоякісних людських ресурсів для задоволення потреб національного будівництва та оборони в довгостроковій перспективі. Тому, лише за умови належного виконання професійної підготовки, покращення якісних і кількісних характеристик людських ресурсів можна задовольнити вимоги економічного, оборонного та оборонно-економічного потенціалу держави зокрема.

достатності людських ресурсів у забезпеченні необхідного рівня оборонного потенціалу та рівня воєнно-економічної безпеки країни доцільно використовувати як підґрунтя під час проведення досліджень щодо підвищення рівня обороноздатності держави середньостроковій та довгостроковій перспективі.

резерв, що спроможний приймати участь у бойових діях. Поняття «людські ресурси», є набагато ширшою категорією і враховує усі прошарки населення, в тому числі й ті, що потребують піклування регулярної армії в умовах ведення бойових дій. Зі збільшенням у загальній структурі населення кількості осіб, придатних до ведення бойових дій, і таких, що мають відповідну професійну підготовку – обороноздатність країни підвищується. Однак, зміни в розвитку воєнної науки, нові вимоги до визначення ролі економіки для досягнення необхідного рівня оборонного потенціалу поновлює дослідження щодо ролі та місця в ньому людського фактору.

Аналізуючи вищесказане, можна зробити принаймні два висновки. Перший – людські ресурси мають найважливішу роль у реалізації економічного, науково-технічного, морального і, власне, оборонного потенціалів, взаємодія яких у кінцевому підсумку визначає обороноздатність країни.

Другий – людські ресурси оборонно-промислового комплексу держави, включають: населення зайняте суспільно організованою працею на оборонних та оборонно-орієнтованих підприємствах, на підприємствах, що виробляють створюють додану вартість для працівників оборонних підприємств, нарешті – військовослужбовців військових частин; потенційні людські ресурси – працездатні пенсіонери, тимчасово безробітні громадяни, учні старших класів середньої школи, студентів вищих навчальних закладів та коледжів, які можуть бути залучені для поповнення Збройних Сил, народного господарства та відповідних збройних формувань. За своїм функціональним призначенням перша група належить до категорії трудових ресурсів, друга – до категорії мобілізаційних.

Основою людських ресурсів є працездатне населення – це населення, здатне за своїми фізичними можливостями повноцінно брати участь в суспільній праці. Вікові рубежі

працездатного населення у кожній державі через різні суспільно-економічні умови практично пов'язані з традиційними і правовими нормами – цензами за віком, освітою тощо (рис. 1).

Людські ресурси як джерело робочої сили в різних складових економіки, зокрема воєнного спрямування, є необхідним елементом оборонного потенціалу. Від чисельності та соціальної структури населення, його культурно-технічного рівня та політико-морального стану залежать можливості покриття потреб військового виробництва у кадрах, забезпечення високої продуктивності праці та ефективності економіки загалом. Для забезпечення армій зброєю, військовою технікою та іншими матеріальними засобами потрібні величезні трудові ресурси. Так, у Німеччині у 1917 році у військовому секторі було зайнято 58,3% усіх промислових робітників, у 1943 – 61%, у США – відповідно 31,6% та 67%.

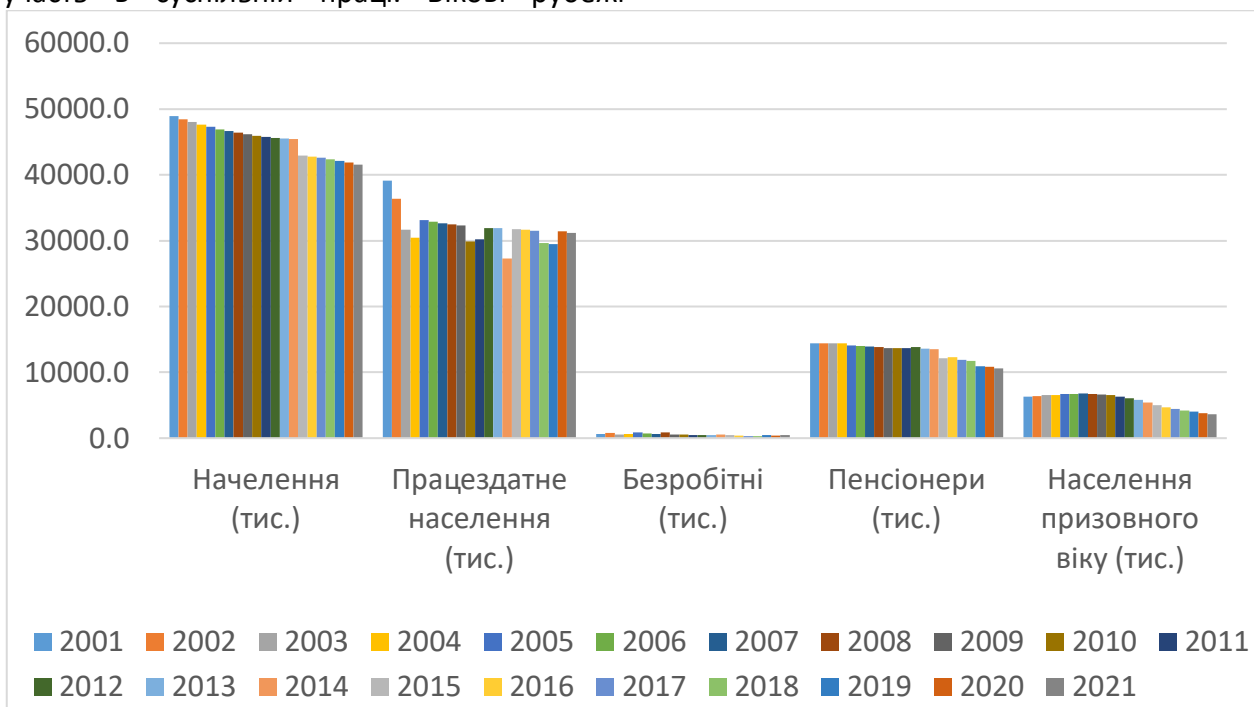

Рисунок 1–Динаміка людських ресурсів, за видами (тис. осіб) [11]

Отже, під час оцінювання стану людських ресурсів доцільно й враховувати фактори, що мають де-стимулюючий вплив на його

розвиток. У даному випадку це такі складові, як: безробітні, пенсіонери тощо.

Безробіття – це соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги

реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування. В умовах держави суспільного добробуту, коли держава виконує функцію страхувальника від втрати роботи, виплачуючи безробітнім компенсацію за втрату роботи, безробіття має подвійне навантаження на державний бюджет. З однієї сторони, людина, яка втратила роботу, перестає сплачувати податки до державного бюджету (податок на доходи зайнятих), з іншої сторони вона отримує компенсації за втрату роботи з державного бюджету.

Значний тягар на економічну систему держави здійснюють також пенсійні виплати. У перший рік незалежності України пенсіонерів у країні було 13,1 млн осіб, за два

роки їх побільшало до 14,2 млн. У 1994–2000 роках налічувалося 14,5 млн пенсіонерів, у 2001–2004 роках їх у країні було 14,4 млн. Наступні кілька років чисельність пенсіонерів в Україні почала знижуватися: у 2005 році – 14,1 млн, у 2006–му – 14 млн, у 2007–му – 13,9 млн, у 2008–му – 13,8 млн, у 2009–2011 роках – 13,7 млн. Зазначимо, що саме у 2011 році в Україні почали збільшувати пенсійний вік для жінок – з 55 до 60 років. У 2012 році в Україні було 13,8 млн пенсіонерів, у 2013–му – 13,6 млн, у 2014–му – 12,1 млн, у 2016–му – 12,3 млн, у 2017–му – 11,9 млн, 2018–му – 11,7 млн, 2019–му – 10,9 млн, 2020–му – 10,8 млн. Станом на початок цього року в нашій країні налічується 10,6 млн пенсіонерів, а з квітня 2021-го року вік виходу на пенсію для чоловіків та жінок зрівняли до 60 (табл. 1).

Таблиця 1. – Відношення середнього значення до темпів щорічних приростів відповідних параметрів (у %)

Роки	Населення (%)	Працездатне населення (%)	Безробітні (%)	Пенсіонери (%)	Населення призовного віку (%)
2001	8,03	22,88	18,80	9,68	11,56
2002	7,00	14,10	41,14	9,68	13,00
2003	6,00	-0,53	0,67	9,68	14,77
2004	5,16	-4,31	18,78	9,68	15,73
2005	4,40	3,91	59,97	7,40	17,76
2006	3,63	3,14	25,78	6,64	18,66
2007	3,00	2,51	16,56	5,88	19,16
2008	2,40	1,91	53,33	5,11	18,21
2009	1,89	1,41	-3,53	4,35	16,99
2010	1,49	-6,20	-1,11	4,35	14,84
2011	1,09	-5,14	-12,38	4,35	10,79
2012	0,77	0,29	-8,03	5,11	6,26
2013	0,59	0,11	-11,49	3,59	2,03
2014	0,31	-14,43	-7,05	2,83	-4,58
2015	-5,21	-0,27	-10,93	-7,83	-12,50
2016	-5,58	-0,66	-35,68	-6,31	-17,30
2017	-5,97	-1,07	-37,99	-9,36	-21,66
2018	-6,41	-6,85	-38,62	-10,88	-25,96
2019	-6,94	-7,38	-21,55	-16,97	-29,39
2020	-7,47	-1,33	-29,49	-17,74	-32,94
2021	-8,17	-2,07	-17,19	-19,26	-35,45

Тобто, відповідно до результатів аналізу середніх значень до темпів щорічних приростів вищенаведених людських ресурсів, за видами, виявлені наступні тенденції:

з 2005 року наявна динаміка щодо зниження чисельності населення, працездатного населення та населення призовного віку – результатом є зниження демографічної ситуації у країні;

з 2009 року виявлена динаміка щодо зниження кількості безробітних та осіб, що отримують пенсійні виплати, що викликане зменшенням соціальних виплат безробітним та продовження роботи на посадах осіб що досягли пенсійного віку.

Одне з найважливіших питань полягає в тому, щоб визначити, якою має бути величина державної пенсії, в тому числі й військової. Держава може надавати досить щедрі пенсії, але старіння населення робить таку систему дуже затратною. Як альтернатива, держава може забезпечити

мінімальні пенсії та покластися на додаткове приватне страхування. Приватне пенсійне страхування можна стимулювати за допомогою субсидування або автоматичного зарахування людей до учасників пенсійних програм.

Людські ресурси Збройних Сил – це громадяни України (частина трудових ресурсів держави), яка включає: постійний склад – особовий склад військових частин, органів військового управління та керівництва збройними силами; змінний склад – особовий склад, який проходить навчання або підвищення кваліфікації в закладах освіти з відривом від виконання функціональних обов'язків за посадою (курсанти, слухачі, ад'юнкти, докторанти); людські резерви ЗС України, а також ту частину кадрів, що знаходиться в запасі. Одним із ризиків формування цієї ланки є зменшення кількості населення призовного віку (табл. 2).

Таблиця 2 – Відношення чисельності ЗС [11] до кількості населення призовного віку

Роки	Чисельність ЗС (тис.)	Населення призовного віку (тис.)	Коефіцієнт відношення
2001	400,000	6335,363	0,063
2002	394,000	6417,065	0,061
2003	390,000	6517,504	0,060
2004	285,000	6571,803	0,043
2005	245,000	6686,924	0,037
2006	221,000	6738,397	0,033
2007	200,000	6766,713	0,030
2008	191,000	6712,628	0,028
2009	200,000	6643,42	0,030
2010	200,000	6521,61	0,031
2011	192,000	6291,36	0,031
2012	184,000	6034,256	0,030
2013	168,200	5794,174	0,029
2014	250,000	5418,683	0,046
2015	250,000	4968,795	0,050
2016	250,000	4696,289	0,053
2017	250,000	4448,648	0,056
2018	250,000	4204,484	0,059
2019	246,000	4009,482	0,061
2020	261,000	3808,223	0,069
2021	295,600	3665,408	0,081

Для визначення необхідної кількості військовослужбовців доцільно розробити відповідну Методику, яка б дозволяла врахувати фактори динаміки населення країни, динаміки населення призовного віку, економічні фактори щодо забезпечення ЗС тощо. Аналіз та вивчення нормативно-правових актів, які регламентували чисельність ЗС України за роки незалежності України дозволили б сформувати базу вихідних даних для оцінювання змін чисельності ЗС України з метою співставлення їх із змінами основних воєнно-економічних факторів. Це, в свою чергу дозволило б, наприклад, методами регресійного та кореляційного аналізу співставляти ці зміни зі змінами основних воєнно-економічних факторів, що надало б можливість оцінити ступінь взаємозв'язку між змінами чисельності ЗС України та динамікою основних показників, які характеризують самі фактори.

Людські ресурси (рис. 2), якими комплектуються Збройні Сили у мирний час, та підготовлені мобілізаційні контингенти є

важливим елементом оборонного потенціалу, що безпосередньо впливає на військове будівництво, зумовлює кількісний та якісний склад кадрових військ, а також можливості поповнення Збройних Сил новими частинами та з'єднаннями.

Чисельність особового складу армій, що брали участь у війнах, особливо у 20 столітті, безперервно зростає. У 1-й та 2-й світових війнах її максимальна величина відповідно становила (у млн. чол.): у Німеччині – 8,2 та 9,6; у США – 3,7 та 12,2; у Росії (1917) – 9,9 та в СРСР (1945) – 11,4. Природно, що для розгортання Збройних Сил і поповнення втрат знадобляться значні мобілізаційні резерви. У країнах, що брали участь у 2-й Світовій війні (без колоній), з 210 мільйонів чоловіків призовного віку було мобілізовано до армії 110 мільйонів людей. Держави, що воювали, були змушені поставити під рушницю до 12—20% загальної чисельності населення. Необхідність у масових арміях та завчасної підготовки великих мобілізаційних резервів як загальна закономірність обороноздатності держави зберігається й сьогодні.

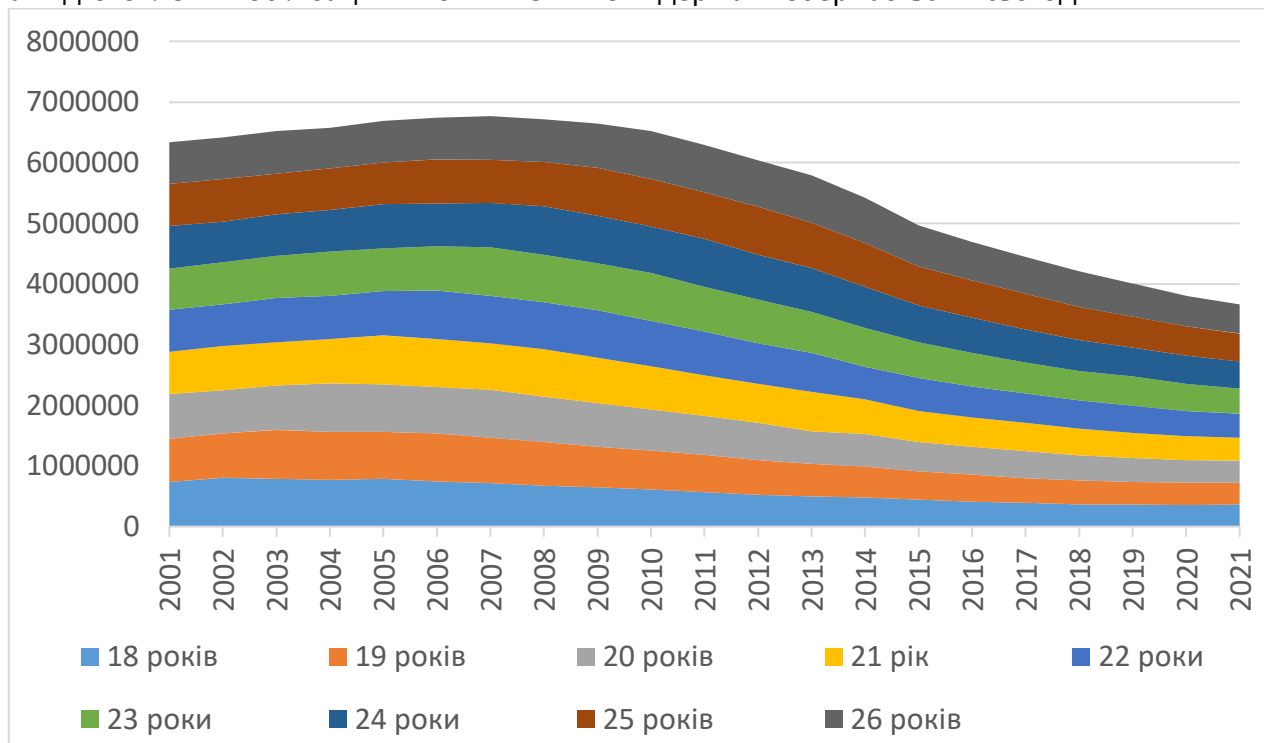
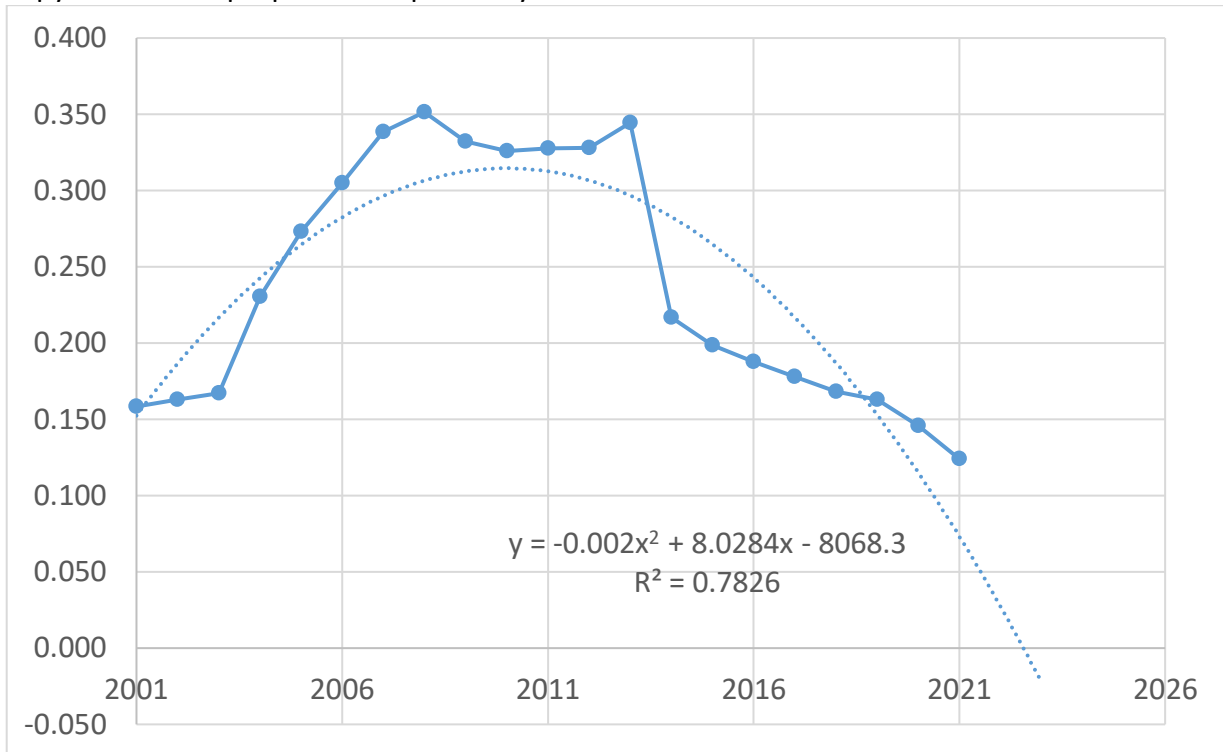

Рисунок 2 – Динаміка населення призовного віку (тис.)

Аналіз результатів оцінювання динаміки населення призовного віку дозволив визначити ступені впливів воєнно-економічних факторів на показники чисельності ЗС України (рис. 3), які декларувалися в програмах їх розвитку за

період, який досліджувався. Аналіз екстраполяції цих показників, за допомогою поліному четвертого порядку, до 2024 року свідчить щодо негативної можливої майбутньої динаміки.

Рисунок 3 – Відношення чисельності ЗС до кількості населення призовного віку

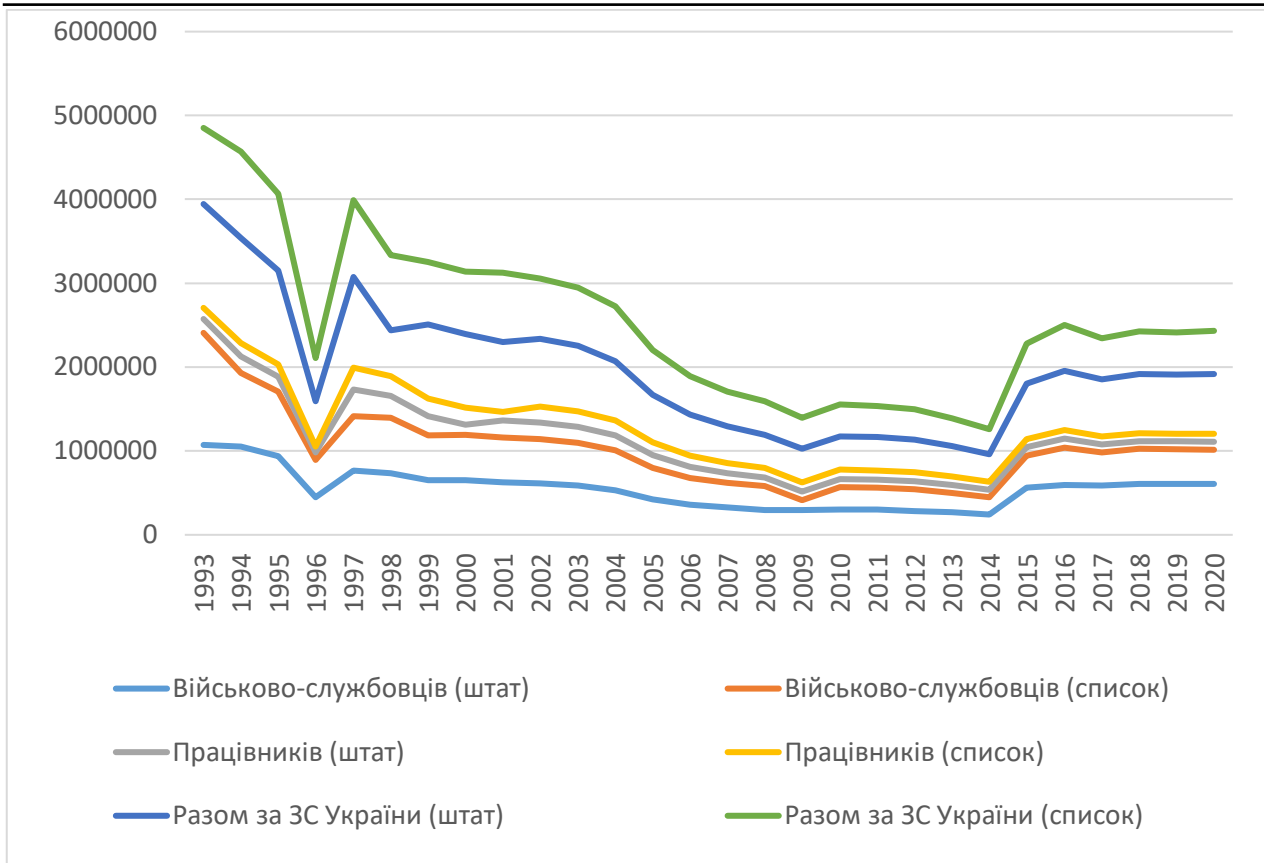
Збройні Сили України за роки незалежності зазнавали скорочення в 4–4,5 рази, а також збільшення чисельності в 2–2,5 рази. Такі коливання чисельності свідчать про недосконалість існуючих до обґрунтування чисельності ЗС України підходів, бо значні коливання чисельності ЗС, втрачання, а потім нарощування кадрового потенціалу завжди сприяє неефективному витрачання державних коштів та негативно відбивається на показниках боєздатності частин та підрозділів. А це, в свою чергу, створює умови до появ некомплекту, невідповідності раціональному розподілу чисельності ЗС України між видами ЗС та між частинами бойового складу і частинами забезпечення.

На рис. 4 наведене структурне розшарування складових ЗС України, в тому числі й за роки її незалежності. Отримані дані відповідають основним нормативно-

правовим документам, які визначали чисельність ЗС України в той чи інший період їх розвитку, а також показникам програм розвитку ЗС України у відповідні періоди їх дії.

Сьогодні питання воєнно-економічного обґрунтування чисельності ЗС України є одним із пріоритетних напрямків подальшого їх розвитку, особливої актуальності це питання набуває в рамках переходу ЗС України до процедур оборонного планування за стандартами НАТО. Трансформація сучасної системи оборонного планування в Україні не можлива без чіткого визначення завдань ЗС України та вірно обраної для їх виконання чисельності ЗС та складу військ (сил).

Збройні сили, воєнна економіка та цивільна оборона потребують великої кількості підготовлених кваліфікованих кадрів.

Рисунок 4 – Структурне розширення складових ЗС України до 2020 року включно

Швидкий розвиток продуктивних сил та революція у військовій справі зумовили докорінну реорганізацію та переозброєння армій, породили нові тенденції у комплектуванні військ та накопиченні військово навчених резервів. Відбувається глибока спеціалізація та поділ праці у Збройних Силах, виникають нові військові професії, зростають терміни й витрати для

підготовки фахівців, особливо офіцерського складу.

Відповідно до загальноприйнятих норм, щодо кількості працездатного населення у країнах Європейського Союзу та від поточної потреби у населенні призовного віку наведені відповідні межі можливостей забезпечення відповідними ресурсами (табл. 3)

Таблиця 3 – Шкала оцінювання можливостей достатності людських ресурсів держави щодо забезпечення необхідного рівня оборонного потенціалу

Рівень	людські ресурси	можливості – працездатне населення	можливості – населення призовного віку
недостатній рівень	мінімальна межа (1)	менше або = 60%	менше або = 8,8%
низький рівень	межа (2)	60,001%-67%	8,801%-11%
граничний рівень	межа (3)	67,001%-73%	11,001%-14%
задовільний рівень	межа (4)	73,001%-79%	14,001%-19%
достатній рівень	максимальна межа (5)	більше або = 79,001%	більше або = 19,001%

Можливості держави щодо забезпечення відновлення працездатного населення для підтримання обраної державної політики на 2020–2021 роки – знаходиться на задовільному рівні. Однак треба зауважити, що з 2015 року у державі проводилася політика зменшення соціальних виплат по безробіттю, що спонукало населення на працевлаштування не за фахом. А також збільшилася кількість осіб, котрі досягли віку виходу на пенсію продовжили трудову діяльність, в більшій мірі, із-за низького пенсійного державного забезпечення.

Аналіз рівнів можливостей проводився відповідно до отриманих результатів наведених у табл.4, які визначені відповідно за наявною статистичною інформацією.

Можливості держави щодо забезпечення відновлення населення призовного віку за наявної державної політики – збільшення чисельності ЗС України на 2020 рік знаходилося на низькому рівні, а у 2021 році – на недостатньому. Аналіз динаміки рівнів можливостей відтворення населення призовного віку свідчить про постійне її зниження, що потребує додаткового контролінгу з боку держави.

Таблиця 4 – Розраховані значення показників відповідно до статистичних даних для аналізу їх динаміки (у %)

Роки	Відношення кількості працездатного населення до населення (у %)	Відношення кількості населення до безробітних (у %)	Відношення кількості безробітних до чисельності пенсіонерів (у %)	Відношення кількості населення призовного віку до чисельності населення держави (у %)
2001	80,0	1,3	4,5	12,9
2002	75,0	1,6	5,4	13,2
2003	66,0	1,2	3,9	13,6
2004	64,0	1,4	4,5	13,8
2005	70,0	1,9	6,3	14,1
2006	70,0	1,5	5,0	14,4
2007	70,0	1,4	4,6	14,5
2008	70,0	1,8	6,1	14,5
2009	70,0	1,2	3,9	14,4
2010	65,0	1,2	4,0	14,2
2011	66,0	1,1	3,5	13,7
2012	70,0	1,1	3,7	13,2
2013	70,0	1,1	3,6	12,7
2014	60,0	1,1	3,8	11,9
2015	74,0	1,1	4,1	11,6
2016	74,0	0,8	2,9	11,0
2017	74,0	0,8	2,9	10,4
2018	70,0	0,8	2,9	9,9
2019	70,0	1,0	4,0	9,5
2020	75,0	0,9	3,6	9,1
2021	75,0	1,1	4,3	8,8

Більшість військових дій сприяють появі фактору призову значних людських ресурсів, а також їх перерозподіл між галузями, районами, сферами суспільної діяльності,

максимальної концентрації у військовому виробництві та галузях, що його обслуговують.

За таких умов змінюються форми та методи залучення населення до суспільно організованої праці, розподілу та використання робочої сили. Поряд з матеріальними та моральними стимулами великого значення набувають адміністративно-правові заходи, що

дозволяють гнучко та оперативно маневрувати трудовими ресурсами.

Результати оцінювання можливостей держави щодо динаміки працездатного населення та населення призовного віку наведені у табл. 5.

Таблиця 5 – Рівні можливостей держави забезпечення людськими ресурсами (за окремими складовими)

Роки	Можливості - працездатне населення	Можливості - населення призовного віку
2001	5	3
2002	4	3
2003	2	3
2004	2	3
2005	3	4
2006	3	4
2007	3	4
2008	3	4
2009	3	4
2010	2	4
2011	2	3
2012	3	3
2013	3	3
2014	1	3
2015	4	3
2016	4	2
2017	4	2
2018	3	2
2019	3	2
2020	4	2
2021	4	1

Узагальнений аналіз складових рівнів можливостей держави забезпечення людськими ресурсами надав можливість визначити поточний стан можливостей відновлення працездатного населення та населення призовного віку (рис. 5). Так як сучасне суспільство, зазвичай, переслідує низку цілей, розподіляючи обмежені ресурси обрані цілі можуть включати ефективність, справедливість, свободу тощо. Досягти їх одночасно, зазвичай, неможливо. Отже,

виникає потреба компромісу між окремими цілями.

Той факт, що ринково-фінансова система, ймовірно, не зможе забезпечити досягнення всіх цілей обороноздатності держави робить необхідним державне втручання. Воно може набувати форм регулювання, оподаткування та субсидування, прямого надання послуг тощо. З цих причин потрібна присутність держави. Однак визнання такої необхідності не дає однозначної відповіді на питання про оптимальні форми державної участі.

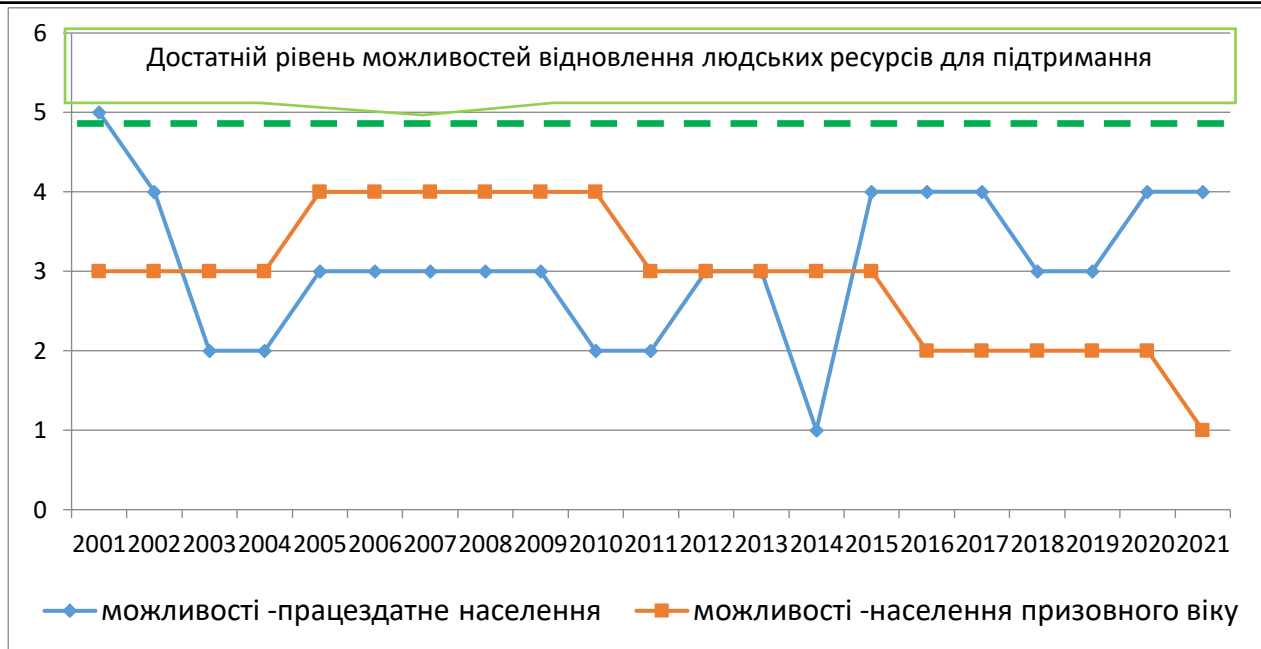

Рисунок 5 – Рівні можливостей держави забезпечення людськими ресурсами

Тому, відповідно до проведеного аналізу та виявлення негативних тенденцій у можливостях відновлення людських ресурсів є доцільним приділити більшу увагу ролі та можливостям держави у підвищенні їх

якісних та кількісних характеристик для забезпечення “достатнього рівня” оборонного потенціалу країни та рівня її воєнно-економічної безпеки у майбутньому.

Висновки

Людські ресурси є однією з головних складових оборонного потенціалу держави. Підтримання “достатнього рівня” можливостей їх відновлення є основою забезпечення обороноздатності країни. Негативна динаміка щодо зменшення можливостей відновлення таких складових, як працездатне населення та населення призовного віку спонукає до втручання

держави як регулятора кількісних та якісних характеристик людських ресурсів, а недостатнє укомплектування за штатом ЗС України та зменшення можливостей держави щодо забезпечення людськими ресурсами може мати негативний вплив на оборонний потенціал країни та рівень її воєнно-економічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Воробьев В. В. Финансово-экономическое обеспечение оборонной безопасности России: проблемы и пути решения / В.В. Воробьев. – Москва, 2003. 414 с.
2. Щорічний звіт генерального секретаря НАТО. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_03/20170320_20170313_SG_AnnualReport_2016_ukr.pdf [дата зверн.:01.12.2021].
3. Яковенко Р. Людський потенціал. Військово-економічний аспект. Наукові праці КНТУ. *Економічні науки*, 2010, вип. 17. С. 96-111.
4. Бадрак В. Оборонний потенціал країни: як його розвинути. URL: https://zn.ua/ukr/internal/oboronniy-potencial-krayini-yak-yogo-rozvinuti-346501_.html [дата зверн.:01.12.2021].
5. Саганюк Ф., Романов І., Соловей О. Обороздатність держави: шляхи її

- посилення. *Політичний менеджмент*, №3, 2009, С. 69–80.
6. Srivastava R., Significance of Human Resource Management in Military. URL: <https://www.peoplesmatters.in/article/hcm-hrms-hris/significance-of-human-resource-management-in-military-14687> [дата зверн.: 02.12.2021].
  7. Leonard H., Human Resources Management PRISM / National Defense University the Journal of Complex Operations. URL: <https://cco.ndu.edu/News/Article/1375863/7-human-resources-management> [дата зверн.: 03.12.2021].
  8. Togarev N. Building Integrity and Reducing Corruption in Defence: A Compendium of Best Practices Building Integrity and Reducing Corruption in Defence. URL: https://securitysectorintegrity.com/wp-content/uploads/2017/02/A-Compendium-of-Best-Practices_ENG.pdf [дата зверн.: 04.12.2021].
  9. Human Resources Management Geneva centre of these curity centre governmence URL: <https://securitysectorintegrity.com/defence-management/human-resources-management> [дата зверн.: 11.12.2021].
  10. Bui Chi Hieu Some issue son developing high-quality human resources for the defence-economic combination. National Defence Journal. URL: <http://tapchiquptd.vn/en/research-and-discussion/some-issues-on-developing-highquality-human-resources-for-the-defenceeconomic-combination/11306.html> [дата зверн.: 13.12.2021].
  11. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [дата зверн.: 01.12.2021].
  12. Семененко О. М., Бойко Р. В., Водчиць О. Г., Добровольський Ю. Б., Бердочник Д. В., Ярошенко А. В. Основні методологічні аспекти воєнно-економічного забезпечення обороноздатності держави: теорія та практика. Системи обробки інформації: щокварт. наук.-тех. журн. Харків: ХНУПС, 2017. № 3 (51). С. 165–175.
  13. Викулов С. Ф. Методология оценки оборонного и военно-экономического потенциалов государства / Центральный экономико-математический институт РАН. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologiya-otsenki-oboronnogo-i-voenno-ekonomicheskogo-potentsialov-gosudarstva/viewer> (дата звернення: 22.05.2019).
  14. Хрусталёв Е. Ю. Оборонный потенциал России в контексте современной международной конкуренции и глобализации. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/oboronnuy-potentsial-rossii-v-kontekste-sovremennoy-mezhdunarodnoy-konkurentsii-i-globalizatsii> (дата звернення: 22.07.2019).
  15. Семененко О. М., Корнийчук С. П., Бокий В. Г., Каблюков О. А. Современные особенности военно-экономического обеспечения и оценки необходимого уровня обороноспособности Украины. SDirect 24 – Safety, Society, Science. 2020. № 2 (12). С. 51–76. URL: <https://www.sdirect24.org/kopia-nato-deep-no-13>

К вопросу об оценивании достаточности людских ресурсов Украины для обеспечения необходимого уровня оборонного потенциала и военно-экономической безопасности государства

Олег Семененко ^{1 А}; Руслан Бутенко ^{2 А}; Марина Абрамова ^{3 А};
Виктория Коверга ^{4 А}; Иван Мотрунич ^{5 В}; Герман Чугуй ^{6 С}

* Corresponding author: ¹ д.воен.н., профессор, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0001-6477-3414

² e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 000-0001-6074-2995³ к.эконом.н., старший научный сотрудник, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0001-7644-9988⁴ адъюнкт, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0002-9776-5522⁵ e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0002-5236-0556⁶ к. воен.н., доцент, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0002-3976-2235^A Центральный научно-исследовательский институт Вооруженных Сил Украины, г. Киев, Украина^B Генеральный штаб Вооруженных Сил Украины, г. Киев, Украина^C Кафедра военной подготовки Национального авиационного университета, г. Киев, Украина**Аннотация**

Определение и оценка связей между развитием экономики и обороноспособностью государства является важным шагом к обоснованию возможностей воспроизводства и рационального использования национальных ресурсов. Одним из главных элементов обеспечения необходимого уровня оборонного потенциала государства и уровня её военно-экономической безопасности – это компетентное управление качественными и количественными характеристиками людских ресурсов. Определение и контроллинг соотношения их составных элементов является как частью повышения национальной безопасности, так и движущей силой экономического прогресса страны. Поэтому, авторами статьи был сделан акцент именно на оценивание уровней возможностей государства по обеспечению людскими ресурсами, что позволило определить границы “достаточного уровня” возможностей восстановления людских ресурсов для поддержания необходимого уровня оборонного потенциала государства.

Ключевые слова: людские ресурсы, оборонный потенциал, вооруженные силы, обороноспособность, возможности.

On the question of evaluating the sufficiency of human resources of Ukraine to ensure the necessary level of defense capacity and the military-economic security of the state

Oleh Semenenko * ^{1 A}; Ruslan Butenko ^{2 A}; Marina Abramova ^{3 A};
Victoria Koverga ^{4 A}; Ivan Motrunych ^{5 B}; Herman Chuhui ^{6 C}

* Corresponding author: ¹ Dr of Sciences, Professor, Head of Department, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0001-6477-3414² e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0002-0167-7828³ Candidate of Economic Sciences, Senior Researcher, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0001-7644-9988⁴ PhD student, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0002-9776-5522⁵ e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0002-5236-0556⁶ PhD, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0002-3976-2235^A Central Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine^B General Staff of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine^C Department of Military Training of the National Aviation University, Kyiv, Ukraine**Abstract**

Links determining and evaluation between economic development and state's defense capability is an important step to justification possibilities of the national resources reproduction and rational using. One of the main elements of ensuring the required level of the state's defense potential is competent management of the human resources qualitative and quantitative characteristics. Determining and controlling their constituent elements ratio is one of the parts of the national security-enhancing and economic progress driving force. Therefore, the authors of the article focused on a state's capabilities levels assessing of providing human resources, which made possible to “sufficient level” boundaries determining for the human resource possibilities of maintaining required level restoring of the state's defense potential.

Keywords: human resources, defense potential, armed forces, defense capability, capabilities.

References

1. Vorob'ev V. V. Finansovo-ekonomichne zabezpechennya oboronnoyi bezpeky Rosiyi: problemy i shlyakhyrishen'. Moskva, 2003. 414 s.
2. Shchorichnyy zvit heneral' nohosekretarya NATO. Available from: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_03/20170320_20170313_SG_AnnualReport_2016_ukr.pdf [Accessed: 01.12.2021].
3. Yakovenko R., Lyuds'kyypotentsial. Viys'kovo-ekonomichnyy aspekt. *Naukovi pratsi KNTU*. Ekonomichni nauky, 2010, vyp. 17 S 96-111.
4. Badrak V. Oboronnyy potentsial krayiny: yak yohorozvynuty. Available from: https://zn.ua/ukr/internal/oboronniy-potencial-krayini-yak-yogo-rozvinuti-346501_.html [Accessed: 01.12.2021].
5. Sahanyuk F., Romanov I., Solovey O. Oboronozdatnist' derzhavy: shlyakhyyiy posylennya. *Politychnyy menedzhment*, №3, 2009, S. 69-80.
6. Srivastava R., Significance of Human Resource Management in Military. Available from: <https://www.peoplesmatters.in/article/hcm-hrms-hris/significance-of-human-resource-management-in-military-14687> [Accessed: 02.12.2021].
7. Leonard H., Human Resources Management PRISM / National Defense University the Journal of Complex Operations. Available from: <https://cco.ndu.edu/News/Article/1375863/7-human-resources-management> [Accessed: 03.12.2021].
8. Togarev N., Building Integrity and Reducing Corruption in Defence: A Compendium of Best Practices Building Integrity and Reducing Corruption in Defence. Available from: https://securitysectorintegrity.com/wp-content/uploads/2017/02/A-Compendium-of-Best-Practices_ENG.pdf [Accessed: 04.12.2021].
9. HumanResourcesManagementGenevacentreofthesecuritycentregovernmence. Available from: <https://securitysectorintegrity.com/defence-management/human-resources-management> [Accessed: 11.12.2021].
10. Bui Chi Hieu, Someissuesondevelopinghigh-qualityhumanresourcesforthedefence-economiccombination. National Defense Journal. Available from: <http://tapchiquptd.vn/en/research-and-discussion/some-issues-on-developing-high-quality-human-resources-for-the-defenceeconomic-combination/11306.html> [Accessed.:13.12.2021].
11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. Available from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [Accessed: 01.12.2021].
12. Semenenko O. M., Boyko R. V., Vodchyts O. G., Dobrovolsky Yu. B., Berdochnyk D. V., Yaroshenok A. V. Basic methodological aspects of military-economic support of the state's defense capabilities: theory and practice. Information processing systems: quarterly. scientific and technical magazine Kharkiv: KhNUPS, 2017. № 3 (51). Pp. 165–175.
13. Vikulov S. F. Methodology for assessing the defense and military-economic potential of the state / Central Economic and Mathematical Institute of Armenia. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologiya-otsenki-oboronogo-i-voenno-ekonomicheskogo-potentsialov-gosudarstva/viewer> (access date: 22.05.2019).
14. Khrustalev E. Yu. Russia's defense potential in the context of modern international competition and globalization. // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/oboronnyy-potentsial-rossii-v-kontekste-sovremennoy-mezhdunarodnoy-konkurntsii-i-globalizatsii> (access date: 22.07.2019).
15. Semenenko O. M., Korniychuk S. P., Boki V. G., Kablukov O. A. Modern features of military-economic support and assessment of the necessary level of defense capability of Ukraine // SDirect 24 – Safety, Society, Science. 2020. № 2 (12). R. 51–76. URL: <https://www.sdirect24.org/kopia-nato-deep-no-13>